អំពីជំនឿខ្មែរ

(ភាគ ១)

បណ្ឌិត **ភ្កាន់ ធុល**

មន្ត្រីនាយកដ្ឋានទស្សនវិជ្ជានិងសង្គមវិជ្ជា,

វិទ្យាស្ថានមនុស្សសាស្ត្រនិងវិទ្យាសង្គម,

រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា

នៅក្នុងជីវភាពប្រចាំថ្ងៃ **ជំនឿ** គឺជាអាហារស្មារតីរបស់មនុស្ស ដែលគេត្រូវបរិភោគជារៀងរាល់ថ្ងៃ។ អាហារខ្លះមានរសជាតិពុល ដែលធ្វើឱ្យប៉ះពាល់ដល់សុខភាពដែលពេលខ្លះវាអាចបង្កឱ្យគ្រោះថ្នាក់ដល់ជីវិតក៏មាន។ ឯអាហារខ្លះទៀតមានរស់ជាតិឆ្ងាញ់ ដែលអាចជួយទ្រទ្រង់សុខភាពជីវិត។ ជំនឿ ក៏ដូច្នេះដែរ។ ជំនឿខ្លះអាចដឹកនាំអ្នកជឿទៅរកគ្រោះថ្នាក់ ដោយសារតែជំនឿ នោះខ្វះសច្ចភាព គ្មានមូលដ្ឋានហេតុផលច្បាស់លាស់ ហើយអ្នកជឿចេះតែជឿទៅតាមឥន្ទ្រិយរបស់ខ្លួន តាមការឮ ឬការ មើលឃើញជាដើម។ ចំណែកឯជំនឿ ខ្លះ ទៀតអាចដឹកនាំអ្នកជឿទៅរកវិបុលភាពនៃជីវិត ដោយសារតែជំនឿនោះមានសច្ចភាព និងមានមូលដ្ឋាន ហេតុផលច្បាស់លាស់ ហើយអ្នកជឿប្រើប្រាស់វិចារណញ្ញាណជាមូលដ្ឋាន។ សព្វថ្ងៃ អ្នកជឿគ្មានហេតុផលមួយចំនួនធំ បាននិងកំពុងរងគ្រោះថ្នាក់ ដោយការចាញ់បោក អស់ទ្រព្យធន អស់កេរ្តិ៍ឈ្មោះ បែកបាក់គ្រួសារ អស់ជីវិតជាដើម។ ដើម្បីទទួល យកជំនឿពីគេ និងប្រើប្រាស់ជំនឿរបស់ខ្លួនឱ្យមានប្រយោជន៍គេ ត្រូវមានពុទ្ធិ ជាពិសេសវិចារណពុទ្ធិ ដើម្បីស្គាល់ច្បាស់លាស់ពី ជំនឿ, ប្រភេទជំនឿ, ប្រភពជំនឿ, ជំនឿខុស, ជំនឿត្រូវ, វិធីស្វែងរកជំនឿត្រូវ, ហើយនិងសារៈប្រយោជន៍នៃជំនឿត្រូវ។

១. ខ្លឹមសារជំនឿ

នៅក្នុងពុទ្ធិវិទ្យា ផ្ដេប្ចូបានកំណត់និយមន័យពុទ្ធិថាជា *ជំនឿយុត្តិកម្ម* (justified belief) បូករួមនឹង *និមិត្តសញ្ញា* (*logos*) នានាផង។ *ជំនឿ* គឺជាបញ្ញត្តិសំខាន់មួយនៅក្នុងពុទ្ធិវិទ្យា។ ការ ពិភាក្សាជាច្រើននៅក្នុងទ្រឹស្ដីពុទ្ធិទទួល យក*ជំនឿ*ជាងទទួលយកពុទ្ធិ ថាជាចំណុចចាប់ផ្ដើមរបស់ពួកវា។ ជាទូទៅ គេគិតថា *ជំនឿ* គឺទាក់ទងគ្នាពីធម្មជាតិមក

ហេតុដូច្នេះហើយបានជាវាត្រូវការ កម្មវត្ថុមួយៗ ជំនឿជារឿយៗត្រូវបានបង្ហាញថាជាសភាពមួយដែល អាចប្រើជាប្រយោជន៍ចំពោះ អន្តបនិជ្ឈាន (introspection) ជាមួយនឹងទំនាក់ទំនងជាក់លាក់មួយទៅនឹងរូបភាពបច្ចុប្បន្ន ឬ ភាពស្មុគស្មាញនៃរូបភាពៗ វត្ថុជំនឿត្រូវបានគេយល់ផ្សេងៗគ្នាថាជាសភាពអារម្មណ៍ជាក់ស្តែង ឬ មានសុពលមួយ, ជាសភាពកិច្ចការ ឬជាសំណើរមួយៗ សំណើរថា «ខ្ញុំជឿលើ P» មានន័យថា ខ្ញុំ មានឥរិយាបថទទួលយកចំពោះ P ដោយមានហេតុផលមួយចំនួន (ទំនងជាមិនអាចសន្និដ្ឋាន បាន)ៗ ប៉ុន្តែ លទ្ធិមុខងារនិយម (functionalism) ជំទាស់នឹងទស្សនៈថា ជំនឿត្រូវតែមានកម្មវត្ថុមួយៗ ជាប្រពៃណី ជំនឿត្រូវបានគេចាត់ទុកថាជាសភាពចិត្តមួយ ដែលបម្រើជាកត្តាហេតុមួយ នៅក្នុងឥរិយាបថ ប៉ុន្តែ លោក **រ៉ៃល** (Ryle) បានអះអាងថា ជំនឿគឺជាទំនោរត្រូវនិយាយ ឬត្រូវធ្វើ អ្វីមួយជាជាងសភាពចិត្តៗ ការវិភាគជំនឿភាគច្រើនចាត់ទុកថា ជំនឿមានលក្ខណៈ ពិតផង និង មិនពិតផង បើទោះជាអ្នកអព្ភន្តរញាណនិយម (intuitionists) បានចាត់ទុកថា ជំនឿមួយចំនួន ពិតក៏មិនពិត ហើយខុសក៏មិនខុសដែរៗ លើសពីនេះ **លទ្ធិភវនិយម** (probabilism) ឬ ទ្រឹស្តីភវនភាព (probability theory) លើកឡើងថា ជំនឿមានទៅតាមកម្រិតៗ វាក៏មានការបដិសេធជំនឿ ចោល (eliminativist rejection of belief) ផងដែរដែលថាជាអង្គឧបធារណ៍ (postulated entity) មួយ នៅក្នុងចិត្តវិទ្យាប្រជាប្រិយហួសសម័យផងដែរៗ បញ្ហា ទស្សនវិជ្ជាចម្បងៗអំពីជំនឿបូករួមទាំង លទ្ធភាពនៃជំនឿពិតប្រាកដ ដែលជាការធ្វើយុត្តិកម្មពីជំនឿកំពូលផ្សេងៗដទៃទៀត, ទំនាក់ទំនងជំនឿជាមួយនឹងការទទួលយក, ការគិតហេតុផល, សមត្ថភាពបញ្ញត្តិកម្មនិងភាសាវិទ្យា, ទំនាក់ទំនង រវាងជំនឿពិតដែលគេបានធ្វើយុត្តិកម្មនិងពុទ្ធិ និងភាពខុសគ្នារវាងជំនឿ *de re* (ជាជំនឿអំពីវត្ថុដែលគេនិយាយ) និងជំនឿ *de dicto* (ជាជំនឿអំពីអ្វីដែលគេនិយាយ) ផងដែរៗ ប្រតិមតិ (paradox) របស់**ម៉័រ** (Moore) ដែលកើតចេញមកពីការនិយាយមិនសមហេតុផលថា «P ប៉ុន្តែ ខ្ញុំមិនជឿថា P» ទេ ហើយនិងចេតនាភាពនៃការពិភាក្សាជំនឿ (belief sentences) បានចោទជាសំណួរសំខាន់ៗអំពីធម្មជាតិនៃជំនឿ[1]ៗ

«ដើម្បីជឿ ដូច្នេះគឺគ្មានអ្វីក្រៅពីដើម្បីទទួលយកអ្វីមួយ ដែលអ្វីមួយនោះខ្ញុំមិនទាន់ប្រាកដនៅក្នុងចិត្តដោយតក្កវិជ្ជានៅឡើយទេៗ ម្យ៉ាងទៀត ជំនឿក៏ជាការទទួយកថាពិតគ្រប់គ្រាន់ដោយ ការប្រតិបត្តិផងដែរ»[2]ៗ

---

[1]Nicholas Bunnin And Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, USA, First published, 2004, p 79-80

[2]Kant, Lectures on Logic in Nicholas Bunnin And Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, USA, First published, 2004, p 79-80

ជំនឿគឺជាសវិយាបថអត្តនោម័តិដែលថា អ្វីមួយឬសំណើរពិត។ នៅក្នុងពុទ្ធិវិទ្យាទស្សនវិទូ ប្រើពាក្យ «ជំនឿ (belief)» ដើម្បីសំដៅទៅលើសវិយាបថអំពី**ពិភពលោក** ដែលអាចពិតផង និង មិនពិតផង។ដើម្បីជឿអ្វីមួយគឺត្រូវយកវាទៅជាការពិត។ ជាឧទាហរណ៍ដើម្បីជឿថា ព្រិលមានពណ៌ស គឺអាចប្រៀបធៀបទៅនឹងការទទួលយកសច្ចភាពនៃសំណើថា «ព្រិលមានពណ៌ស»។ តែ ទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ ការមានជំនឿមួយមិនតម្រូវឱ្យមានអន្តោបនិជ្ឈាន (introspection) សកម្មនោះទេ។ ជាឧទាហរណ៍ មានមនុស្សតិចតួចណាស់ដែលគិតដោយប្រុងប្រយ័ត្នថា តើព្រះអាទិត្យនឹងរះនៅថ្ងៃស្អែកឬអត់នោះ ដោយគ្រាន់តែសន្មត់ដោយសាមញ្ញថាវានឹងរះ។ ជាងនេះទៅ ទៀត ជំនឿមិនចាំបាច់កើតឡើងទេ (ឧ. មនុស្សម្នាក់គិតយ៉ាងសកម្មថា «ព្រិលមានពណ៌ស») ប៉ុន្តែវាអាចជាអារម្មណ៍ទៅវិញទេ (ឧ. អ្នកដែលសួរអំពីពណ៌ព្រិលនឹងអះអាងថា «ព្រិលមានពណ៌ ស»)។

ជារួម តាមខ្លឹមសារដែលយើងបានដឹងជាទូទៅនៅក្នុងជីវិតជាក់ស្តែង បានទទួលយកជំនឿ ថាជា *ការចុះចិត្តស៊ប់ដោយយល់ជាពិត ឬការយកចិត្តទុកដាក់ថាជាការមែន*។ ឧទាហរណ៍ ត្រូវជឿកម្មហើយនិងផលរបស់វា[3]។ឬអាចនិយាយម្យ៉ាងទៀតថា ជំនឿគឺជាការមានអារម្មណ៍ប្រាកដថា អ្វីមួយមានអត្ថិភាព ឬមានពិត។ ឧ. (១) ៖ រាល់ជំនឿសាសនា និងនយោបាយអហិង្សា សុទ្ធតែ គួរឱ្យគោរពស្មើៗគ្នា។ ឧ. (២) ៖ ខ្ញុំមានជំនឿថាអាវុធនុយក្លេអ៊ែរគឺអសីលធម៌។ ឧ. (៣) ៖ ជំនឿរបស់គាត់ទៅលើព្រះបានផ្តល់ក្តីសង្ឃឹមដល់គាត់នៅក្នុងគ្រាលំបាក[4]។

២. ប្រភេទជំនឿ

បើតាមបទពិសោធន៍ដែលគេធ្លាប់រស់នៅនៅក្នុងសង្គម ជំនឿមានពីរប្រភេទគឺជំនឿរូបី១ និងជំនឿអរូបី១។ ជំនឿទាំងពីរមានធម្មជាតិមិនដូចគ្នាដូចខាងក្រោម៖

២.១. ជំនឿរូបី

ជំនឿគឺជាការជឿ ឬការជឿស៊ុបទៅលើអ្វីមួយដែលមានអត្ថិភាពជាក់ស្តែងនៅក្នុងពិភពតថ ឬពិភពធម្មជាតិ។ នេះមានន័យថា ជំនឿកើតឡើងរវាងប្រធានវិស័យ (មនុស្ស) ហើយនិងវត្ថុវិស័យ (មនុស្ស, វត្ថុ, ឬរុក្ខជាតិ) អាចតាមរយៈស្មារតី (mind) ផ្ទាល់ខ្លួនរបស់ប្រធានវិស័យ ឬតាមរយៈការបកស្រាយពន្យល់របស់ប្រធានវិស័យមួយ

[3] ជួនណាត *វចនានុក្រមខ្មែររក្សាសិទ្ធិដោយវិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ*, ២០០៨, ទំព័រ *ជឿ*

[4] Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 3rd ed. p intuition, p *beliefs*

ផ្សេងទៀត។ នៅពេលនេះ ជំនឿអាចកើតមានបាន តែត្រូវថា ពិត និងមិនពិត វាទាមទារនូវការបង្ហាញភស្តុតាងមួយទៀត។

នៅក្នុងលទ្ធិ **លទ្ធិប្រតិបត្តិនិយម** (pragmatism) លោក **ឆ. ស. ភៀស** (Charles San-ders Peirce (១៨៣៩-១៩១៤) ដែលបានទទួលឥទ្ធិពលមកពី **គោលការណ៍អំណះអំណាង ៣របស់ព្រះយេស៊ូ** ថា «គេនឹងបានយល់ច្បាស់ពីវាតាមរយៈផ្លែផ្ការបស់វា។» ឈរលើមូលដ្ឋាននេះ **ភៀស** បានបង្កើត **ទ្រឹស្តីសច្ចភាពការណ៍និយម** (the pragmatic theory of truth) ដូច្នេះថា៖ **គំនិតមួយពិតទៅបានប្រសិនបើគំនិតនោះ អាចដំណើរការបាន** (workable) **ហើយមានវិបាក (consequence) គួរជាទីពេញចិត្ត និង អាចអនុវត្តបាន**។ តែទោះជាយ៉ាងណា ក៏ដោយ **ទ្រឹស្តី** ឬ **សម្មតិកម្ម** (hypothesis) ណាមួយបើស្តាប់មើលទៅល្អ តែប្រសិនបើវានឹងមិនដំណើរការ ឬមិន មានលទ្ធផលជាក់ស្តែង (concrete), អាចប្រតិបត្តិបាន (practical), និងគួរជាទីពេញចិត្ត (satisfactory) ទេ ទ្រឹស្តីឬសម្មតិកម្មនោះក៏គ្មានន័យ ឬគ្មានតម្លៃអ្វីដែរ។ វាប្រព្រឹត្តទៅដោយមិន បាននិយាយថា វាគឺជា **ភាពអាចធ្វើទៅបានគួរឱ្យពេញចិត្ត** (the satisfactory workability) និង**ភាពមានប្រយោជន៍ នៃគំនិត** (usefulness of the idea) ដែលមិនត្រឹមតែផ្តល់ឱ្យវានូវ **តម្លៃ** និង **សារៈសំខាន់** នោះប៉ុណ្ណោះទេ តែក៏ធ្វើឱ្យវាមានសុពលភាពនោះផងដែរ។ ឧទាហរណ៍ ប្រសិនបើ ការចរចារសន្តិភាពដោយរដ្ឋាភិបាលជាមួយនឹងពួកឧទ្ទាម (rebels) ត្រូវគេមានជំនឿថា ជាមធ្យោបាយល្អបំផុត ដោយធានាបាននូវសន្តិភាពយូរអង្វែង នៅពេលនោះ សម្មតិកម្មនេះពិតទៅបាន លុះត្រាតែក្រោយមក វាត្រូវបានគេមើលឃើញថា ដំណើរការស្របតាមការរំពឹងទុកបាន[5]។

ទ្រឹស្តីអំពី *ភាពត្រូវគ្នា* (correspondence) បានលើកឡើងថា **សច្ចភាព** ត្រូវបាន គេកំណត់ន័យថាជា «**សច្ចភាពដែលអនុលោមតាមការពិត, ឯកភាពជាមួយនឹងតថភាព, ឆ្លើយតប ទៅនឹងស្ថានការណ៍ជាក់ស្តែង**។» ឈរលើមូលដ្ឋាននៃការឱ្យនិយមន័យនេះ **ទ្រឹស្តីសច្ចភាពត្រូវគ្នា** ត្រូវបានគេបង្កើតជាគំរូថា៖ **គំនិត ឬការពិពណ៌នាមួយពិតប្រសិនបើវាឯកភាពជាមួយនឹងវត្ថុដែលគេបានពិពណ៌នា ឬបានសំដៅទៅរកនោះ**។ ការពិពណ៌នាពី **សត្វដំរីមួយ** ថាជា**សត្វមានមាឌធំ មួយពិត** ប្រសិនបើនៅក្នុង**តថភាព** មាឌសត្វប្រភេទនេះត្រូវទៅតាម **ការពិពណ៌នា** នោះមែន។ បើនិយាយដូចគ្នានេះ អំពី **សត្វកណ្តុរ** វិញ នោះគឺខុស ពីព្រោះនៅក្នុងតថភាព **សត្វកណ្តុរនេះមានមាឌតូចជាងដំរីច្រើនដងណាស់**។ សេចក្តីពន្យល់ទាំងនេះ

---

៥ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p.67-68

ចង្អុលបង្ហាញថា **ភស្តុតាងសុពលភាព គំនិត** ជាកម្មវត្ថុ របស់វា ដែលត្រូវតែត្រូវគ្នាជាមួយ នឹងការពិពណ៌នាដែលគេបានបង្កើតឡើង។

ចំពោះទ្រឹស្តីនៃភាពទៀងទាត់ (consistency) វិញ អះអាងថា **គំនិត** មានលក្ខណៈទៀងទាត់ទៅបានប្រសិនបើ **ខ្លឹមសាររបស់វាមិនមានស័ព្ទផ្ទុយគ្នា ដែលតែងតែបដិសេធគ្នាទៅវិញទៅមក**។ សំណើរ ដូចជា «**ឆ្កែគឺជាសត្វ**», «**ដើមឈើគឺជារុក្ខជាតិ**» និង «**កំព្យូទ័រគឺជាម៉ាស៊ីន**» សុទ្ធតែជាអំណះអំណាងទៀងទាត់ទាំងអស់ ពីព្រោះស័ព្ទដែលគេប្រើនៅក្នុងប្រយោគនីមួយៗ មិនប្រឆាំងគ្នា។ តែទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ សូមពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់មើលពី អំណះអំណាង ដូចជា «**មនុស្សមានជីវិតអមតៈ**», «**ថ្មមានសភាពទន់**»។ អំណះអំណាងទី១ គឺជាអំណះអំណាងប្រឆាំងគ្នា ព្រោះពាក្យថា **អមតៈ** (immortal) មានន័យថា «**រស់នៅរហូត**» ដែលមិនពិតអំពីមនុស្ស ដែលនឹងត្រូវស្លាប់ជាយថាហេតុ។ ភាពប្រឆាំងគ្នានេះក៏មានអត្ថិភាពនៅក្នុង អំណះអំណាងទី២ផងដែរ ពីព្រោះ បើតាមតថភាព **ថ្មគឺជាវត្ថុរឹង**[៦]។

ជំនឿរបីអាចចែកទៅជាបីប្រភេទទៀត គឺ ឥន្ទ្រិយជំនឿ, ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រ, និងវិចារណជំនឿ

២.១.១. ឥន្ទ្រិយជំនឿ (sense beliefs)

ឥន្ទ្រិយ គឺជាប្រភពពុទ្ធិ ហើយក៏ជាប្រភពជំនឿផងដែរ។ មនុស្សជាច្រើនតែងទទួលបាន **ជំនឿ**តាមរយៈ ឥន្ទ្រិយ ពួកគេមិនចង់ទទួលបានតាមរយៈ **ការធ្វើពិសោធន៍** (experimentation) ឬ **ការគិតពិចារណាហេតុផល** (reasoning) លំបាកលំបិន និងល្អិតល្អន់ពេកនោះទេ។ ពួកគេ ជ្រើសរើសយកវិធីងាយៗ លឿនៗ ហើយស្រួល ពោលគឺ តាមរយៈ **កម្លាំងឥន្ទ្រិយ** (the power of senses) មានដូចជា ចក្ខុវិញ្ញាណ, សោតវិញ្ញាណ, ឃានវិញ្ញាណ, កាយវិញ្ញាណ, និងជីវ្ហាវិញ្ញាណ ជាដើម។ អ្វីដែលឥន្ទ្រិយទទួលបានមកពីបរិស្ថាន នាំមកនូវមូលដ្ឋានក្នុងការបង្កើតគំនិតអំពីវត្ថុជាក់លាក់មួយ ឬទំនាក់ទំនងដែលគេស្គាល់។ សរុបមក អ្វីៗដែលយើងជឿ គឺសុទ្ធតែឥន្ទ្រិយរបស់យើងផ្តល់ឱ្យទាំងអស់[៧]។

អ្នកតថភាពកញ្ចែតនិយម (អ្នកដែលជឿតាមឥន្ទ្រិយ) ពិតជាយល់ថា **តថភាព** គឺជាអ្វីដែល ឥន្ទ្រិយរបស់យើងអាចពិពណ៌នាពីពួកវាយ៉ាងណាៗនោះបានយ៉ាងជាក់លាក់។ ឧទាហរណ៍ ស្ករ មានរស់ជាតិផ្អែមឆ្ងាញ់បើតាមជីវ្ហាវិញ្ញាណ; ក្លិនកាកសំណល់ស្អុយរលួយ ធ្វើឱ្យឃានវិញ្ញាណខ្ញុំធុំ ក្លិន។ ទាំងនេះសុទ្ធតែខ្ញុំមានបទពិសោធន៍តាមរយៈឥន្ទ្រិយ

៦ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p.66-67

៧ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p.56

របស់ខ្ញុំ។ ឥន្ទ្រិយប្រាប់យើងពីការពិត អំពីបទពិសោធន៍; ពួកវាគឺជា «កត្តារឹងមាំនៅក្នុងជីវិត ជាភាពឯករាជ្យនៃធន្ទៈរបស់យើង ហើយ និងផ្តល់ឱ្យយើងនូវទំនាក់ទំនងជាមួយតថភាពខាងក្រៅ។ ប្រសិនបើ**គ្មាន**ឥន្ទ្រិយទេ នោះក៏គ្មាន បទពិសោធន៍ដែរ ហើយបើគ្មានបទពិសោធន៍ នោះក៏គ្មានការគិត និងការជឿដែរ ពីព្រោះ ការគិត ការជឿត្រូវចាប់ផ្តើមជាមួយនឹងអ្វីដែលឥន្ទ្រិយបានផ្តល់ឱ្យយើងចំពោះការដឹង ការជឿរបស់យើង។ អ្នកតថភាពកញ្ចោតនិយមទទូចថា អ្វីដែលផ្តល់ឱ្យមកតាមឥន្ទ្រិយរបស់យើង គឺច្បាស់លាស់ហើយ វត្ថុនានាដែលឥន្ទ្រិយមិនអាចយល់ដឹងបាន គឺវាគ្រាន់តែជាគំនិតដែលគេមិនអាចផ្ទៀងផ្ទាត់បានតែប៉ុណ្ណោះ[៨]។

ប៉ុន្តែ តើយើងអាចជឿទុកចិត្តលើឥន្ទ្រិយរបស់យើងបានដែរឬទេ? ប្រសិនបើពឹងផ្អែកទៅ លើបទពិសោធន៍មុនៗរបស់យើងធ្វើជាមូលដ្ឋានគ្រឹះ នៅពេលនោះយើងអាចនឹងឆ្លើយបានថា «មិន ជឿទុកចិត្តទេ»។ ដូចបានចង្អុលបង្ហាញរួចមកហើយថា **ឥន្ទ្រិយរបស់យើង** មិនសូវដែលបានផ្តល់ ឱ្យយើងនូវ**ធម្មជាតិពិតរបស់វត្ថុ** ដោយជោគជ័យនោះទេ។ **ធម្មជាតិពិតរបស់វត្ថុ** នោះមាន**តថភាពច្រើន** ដែលនៅហួសពី **ឥន្ទ្រិយ** របស់យើង។ **បទពិសោធន៍ខាងក្នុង** ពោលគឺ **ឧត្តមភាព** (ideals) និង **តម្លៃ** (values), សច្ចភាព សុទ្ធតែឥន្ទ្រិយមិនអាចពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់បានទេ។ និយាយឱ្យខ្លី **ការយល់ដឹងដោយឥន្ទ្រិយខ្លួនវាផ្ទាល់** មិនមែនជាការពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់សច្ចភាពល្អទេ។

ជំហររបស់អ្នកពិសោធន៍និយមនៅក្នុងការសម្រេចបានជំនឿនេះ ត្រូវជួបប្រទះនឹងការជំទាស់យ៉ាងធ្ងន់ធ្ងរ។ នៅពេលយើងពឹងផ្អែកទៅលើ**ឥន្ទ្រិយ** របស់យើងចំពោះការពិត និងទំនាក់ទំនង ពិសេសៗមួយចំនួននៅក្នុងពិភពរស់នៅប្រចាំថ្ងៃរបស់យើង មានរឿងជាច្រើននៅពេលដែលឥន្ទ្រិយរបស់យើងបំភាន់ករណីដូចជា នៅពេលយើងក្តៅខ្លួនខ្លាំង ភ្នែករបស់យើងមិនបានផ្តល់ឱ្យយើងនូវ រូបរាងនិងពណ៌វត្ថុពិតនៅចម្ងាយជាក់លាក់នោះទេ។ ករណីបំភាន់ដូចគ្នានេះដែរ ផ្លូវដែកពីរស្របគ្នា បើគេមើលនៅក្នុងចម្ងាយដ៏ឆ្ងាយមួយ គេនឹងរកឃើញថា ផ្លូវដែកទាំងពីរនោះជួបគ្នានៅត្រង់ ចំណុចមួយយ៉ាងពិតប្រាកដ។ ឧទាហរណ៍មួយទៀត អំពីការភ្ញាក់ផ្អើលរឿង**ឌីប្លែកហូល** (the Black whole) ដែលអ្នកផ្សព្វផ្សាយបង្អើលថា *មានទឹកលិចផែនដី* ហើយមានតែនាំគ្នាទៅភ្នំគូលែនប៉ុណ្ណោះទើបអាចជួយរួចជីវិតបាន ពីព្រោះមានតែទីនោះប៉ុណ្ណោះដែលខ្ពស់ជាងគេក្នុងពិភពលោក។ នៅមានការបំភាន់ច្រើនដទៃទៀត ដែលមានលក្ខណៈប្រហែលៗនេះ និងជ្រាលជ្រៅជាង

---

[៨] Venancio B. Ardales, *"Introductory text to philosophy,"* 2nd printing, New York, 1974 p.61-62

នេះ តាមយៈ ភ្នែក, ច្រមុះ, ត្រចៀក, អណ្ដាត, និងកាយ។ ឧទាហរណ៍ បើមានការលួងលោម បបោសអង្អែលថ្នមៗ ឬច្រៀងបំពេរយ៉ាង ពិរោះក្រអៅក្រអួន នោះគេនឹងត្រូវលង់លក់យ៉ាងក្ងចខ្លួន ព្រោះតែជឿកាយជឿត្រចៀក។ លើសពីនេះទៀត មានតថភាពដែលឥន្ទ្រិយរបស់យើងមិនអាចដឹងបានដូចជា **សារជាតុអាតូម**, **រលកសម្លេង**, **រលកពន្លឺអេឡិចត្រូនិច**មួយចំនួនទៀត។ គួរកត់សម្គាល់ផងដែរថា ទិន្នន័យឥន្ទ្រិយគឺជា**បទពិសោធន៍** ផ្ទាល់របស់យើង។ ពួកវាអាចទទួលឥទ្ធិពល យ៉ាងងាយដោយ **បុរេនិច្ឆ័យ** (prejudice) និង **ការរំជួលចិត្ត** (emotions) ពីព្រោះយើងអាច ជ្រើសរើស «ការពិត» ដើម្បីគាំទ្រសេចក្ដីអះអាង ឬសេចក្ដីសង្ឃឹមរបស់យើងបាន។

សរុបសេចក្ដីមក គេមិនអាចជឿទុកចិត្តលើឥន្ទ្រិយរបស់គេបានឡើយ។ ហេតុនេះ ដើម្បី ឱ្យគេអាចមានជំនឿទុកចិត្តរឹងមាំបាន គេត្រូវពឹងពឹងផ្អែកទៅលើការស្វែងរកជំនឿទៅតាមបែបវិទ្យាសាស្ត្រវិញ។

២.១.២. ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រ
(scientific beliefs)

ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រ ក៏ដូចជា ពុទ្ធិវិទ្យាសាស្ត្រដែរ។ ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រ ជា **អង្គជំនឿមួយដែលមានការពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់, ធ្វើពិសោធន៍ដើម្បីបង្ហាញភស្តុតាង, និងរៀបចំជាប្រព័ន្ធ ក៏ដូចជាវិធីក្នុង ការទទួលបានជំនឿនោះដែរ។** ការខ្វល់ខ្វាយចម្បងរបស់អ្នកវិទ្យាសាស្ត្រ គឺរកឱ្យឃើញពី **សច្ចភាព** ក្នុងគោលបំណងយល់ដឹងពីវាជាមុន **បន្ទាប់មក** ដើម្បីធ្វើអ្វីមួយអំពីវានោះ[៥]។ វិទ្យាសាស្ត្របង្ហាញឱ្យ ឃើញពី **ទំនោររិះគន់ និងបើកចំហ**, **ការតស៊ូ** និង **ឆន្ទៈ** គោរពទៅតាមបទពិសោធន៍ និងវិចារណញ្ញាណ ហើយនិងកង្វល់មិនលំអៀងចំពោះសច្ចភាព។ ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រមានលក្ខណៈអាចផ្ទៀងផ្ទាត់បាន។ អ្នកវិទ្យាសាស្ត្រមានបំណងចង់សម្រេចឱ្យបាននូវ **អង្គពុទ្ធិដែលមានការរៀបចំ និងចងក្រងជាប្រព័ន្ធ** ដើម្បីឱ្យជំនឿឈានទៅដល់សច្ចភាពមួយដែលគេអាចទទួលយកបាន។

ពុទ្ធិវិទ្យាសាស្ត្របង្កើតឱ្យមានជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រ។ ពុទ្ធិនេះមិនមានសុក្រិតភាពពេញលេញ អាចឱ្យយើងជឿទុកចិត្តបានទាំងស្រុងនោះឡើយ ថ្វីត្បិតតែវាមានការស្រាវជ្រាវ និងមានការធ្វើពិសោធន៍ច្បាស់លាស់ក៏ដោយ លើកលែងតែគំនិតរបស់ព្រះពុទ្ធ គឺគេគ្រាន់តែអាចទទួលយកវាទៅ ក្នុងកម្រិតប្រហាក់ប្រហែលមួយប៉ុណ្ណោះ។ ឧទាហរណ៍ ៖

- ២ + ២ = ៤ (១)
- ២ + ២ = ៤ (២)

---

[៥] Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p. 3

ចំនួន ៤ នៃផលបូកអង្គទី១ និងចំនួន ៤ នៃផលបូកអង្គទី២ វាគ្រាន់តែមានផលបូកចំនួន៤ ស្មើឬដូចគ្នា តែសច្ចភាពរបស់មិនដូចគ្នាទេ។

ហេតុនេះ ផ្ដើមចេញពី គំនិតអសុក្រិត ទើបនាំឱ្យការប្រតិបត្តិគំនិតនៅក្នុងវិទ្យាសាស្ត្រក៏ អសុក្រិត ឬក៏អាចនិយាយបានម្យ៉ាងទៀតថា បើទោះជាគំនិតសុក្រិត (មានគំនិតព្រះពុទ្ធជាដើម) ក៏ដោយ ក៏ការប្រតិបត្តិគំនិតនៅតែមិនសុក្រិតដូចគំនិតដើមរបស់ព្រះអង្គដែរ។ ចំពោះបញ្ហានេះ ផ្លេថូបានលើកឡើងអំពី **សិល្បៈ** ដែលថា «សិល្បៈគឺជា**ការត្រាប់នៃការត្រាប់**»។ លោកពន្យល់ថា សិល្បៈគឺជាការត្រាប់ តែពុំមែនជាការត្រាប់តាម **វត្ថុវេទយិត** ទេ គឺជាការត្រាប់តាម គំនិត។ វិចិត្រករធ្វើត្រាប់តាម **វត្ថុវេទយិត**។ ឧទាហរណ៍ វិចិត្រករឆ្លាក់ រូបសេះមួយ តាម សត្វសេះពិត (រូបី)។ រីឯសត្វសេះពិតគឺ ជាការត្រាប់តាម បញ្ញត្តិសេះ ឬ គំនិតស្ដីពីសេះ ដែលជាបញ្ញត្តិ ឬគំនិតអរូបី។ ហេតុនេះ បើតាមគំនិតផ្លេថូ រូបសេះឆ្លាក់ អន់ជាង សត្វសេះពិត ហើយវាក៏កាន់តែអន់ជាង បញ្ញត្តិ សេះ ឬ គំនិតស្ដីពីសេះ ទៅទៀត[10]។ ហេតុនេះ លោកមិនទទួលស្គាល់អត្ថន័យនៃសិល្បៈដែលយកតម្រាប់តាមវត្ថុជាក់ស្ដែង ពោលគឺលោកបានបដិសេធស្នាដៃសិល្បៈរបស់សិល្បៈករនៅក្នុង សហកាលរបស់លោកស្ទើរតែទាំងអស់។

ជាបទពិសោធន៍នៅក្នុងជីវភាពរស់នៅសព្វថ្ងៃ គេសង្កេតឃើញបញ្ហាទាំងនេះថា វិទ្យាសា ស្ត្រកាន់តែរីកចម្រើន និងកាន់តែជឿនលឿន ការរស់នៅរបស់មនុស្សក៏កាន់តែមានការគំរាមកំហែង ច្រើនដែរ។ ការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រមានពីរបៀប, របៀបទី១ គឺការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រដោយមហិច្ឆតាលោភលន់ ដែលយើងហៅថា វិទ្យាសាស្ត្រលោភលន់។ ការអភិវឌ្ឍបែបនេះនាំឱ្យបញ្ហាជាច្រើន បានកើតឡើងនៅក្នុងជីវភាពរស់នៅរបស់មនុស្ស។ ជាកស្ដុតាង នៅក្នុងការអភិវឌ្ឍវិស័យបច្ចេកវិទ្យា បានធ្វើឱ្យវិស័យនានាដែលទាក់ទង មានដូចជា វិស័យយោធាមានសព្វាវុធកាន់តែទំនើប ហើយការឈ្លានពាន និងការសម្លាប់មនុស្សក៏កាន់តែឃោរឃៅ, ការគំរាមកំហែងសង្គ្រាមនុយក្លេអ៊ែរ ; វិស័យព័ត៌មាននៅខាងផ្នែកបណ្ដាញសង្គមហ្វេសប៊ុក មានកើតនូវជំងឺបាក់ទឹកចិត្ត, ដំណើរដាច់ ដោយឡែកពីក្នុងចំណោមមនុស្ស, ភាពចិត្តដាច់, ការបាត់បង់ភាពចេះជួយគ្នា,ចោរអ៊ីនធើណិត; អ្នកបោកប្រាស់តាមអ៊ីនធើណិត; វិស័យសុខាភិបាលកើតមាន នូវជំងឺស្ហារ, ជំងឺកូវីដនាឆ្នាំថ្មីៗនេះ; វិស័យកសិកម្មកើតមាននូវចំណីអាហារកែច្នៃ, ការ

[10] ធយ យីហ៊ាង, «ប្រវត្តិទស្សនវិជ្ជាបស្ចឹមប្រទេស, ប្រវត្តិទស្សនវិជ្ជាបូរាណសម័យក្រិក», សាកលវិទ្យាល័យភូមិន្ទភ្នំពេញ, ១៩៩៤, ទំព័រ៦៤

ចិញ្ចឹមសត្វដោយប្រើចំណីកែច្នៃ បាត់បង់នូវលក្ខណៈធម្មជាតិ ដែលនាំឱ្យកើតនូវជំងឺទឹកនោមផ្អែម-ប្រៃ, ខ្លាញ់ក្នុងឈាម ជំងឺដាច់សសៃឈាម ក្នុងខួរក្បាល, លើសឈាម...។ ហេតុនេះការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រប្រកបដោយមហិច្ឆតាលោភលន់ មិនមែនជាមូលដ្ឋាននៃជំនឿទុកចិត្តល្អរបស់មនុស្សនោះទេ។ របៀបទី២ គឺការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រដោយមនសិការទទួលខុសត្រូវ ដោយគុណធម៌ ដោយសីលធម៌វិជ្ជាជីវៈ ដែលយើងឱ្យឈ្មោះថា *វិទ្យាសាស្ត្រសុខុមាលភាព*។ ការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្របែបនេះអាចធានាបាននូវសុខមាលភាពរបស់មនុស្ស។

ចំពោះការអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រសុខុមាលភាពនេះ ព្រះពុទ្ធបានបង្កើតទ្រឹស្តីអប់រំទាំងផ្លូវកាយ និងផ្លូវចិត្តល្អឥតខ្ចោះ ដូចជាទ្រឹស្តីអំពីចតុរារិយសច្ចមាន ១- សម្មាវាចា (right speech), ២-សម្មាកម្មន្ត (right action), ៣-សម្មាអាជីវៈ (right livelihood), ៤- សម្មាវាយាម (right effort), ៥- សម្មាសតិ (right mindfulness), ៦- សម្មាសមាធិ (right concentration), ៧- សម្មាសង្កប្ប (right thoughts), ៨- សម្មាទិដ្ឋិ (right views)។ អរិយសច្ចទី១, ២, និង៣ ទាក់ទងទៅនឹងការអប់រំបណ្តុះ *សីល* (ឥរិយាបថមានសីលធម៌) ជាពិសេសគឺ សីល៥; អរិយសច្ចទី៤, ៥, និងទី៦ ជាប់ទាក់ទងទៅនឹងការអប់រំបណ្តុះ *សមាធិ* (ការអប់រំចិត្តឱ្យមានលំនឹង); អរិយសច្ចទី៧ និងទី៨ ជាប់ទាក់ទងទៅ នឹង *បញ្ញា* (ការស្គាល់ពីធម្មជាតិពិតរបស់វត្ថុ)[11]។ ប៉ុន្តែ ទោះជា យ៉ាងណាក៏ដោយ គេក៏នៅតែឃើញអ្នកកាន់ពុទ្ធសាសនាខ្លះមានបញ្ហាផ្លូវចិត្ត ប្រើហឹង្សាប្រាស់ចាក សីល៥ មានសេចក្តីលោភលន់ មានចម្លោះវិវាតគ្នា... នេះ មកពីការយល់និងការប្រតិបត្តិមិនបាន ត្រូវទៅដល់ជម្រៅនៃខ្លឹមសារទ្រឹស្តី ឬព្រះធម៌របស់ព្រះពុទ្ធ។ ហេតុនេះ គេត្រូវមានការយល់ដឹងពុទ្ធធម៌ឱ្យបានដល់ជម្រៅ ហើយប្រតិបត្តិឱ្យបានត្រឹមត្រូវ នោះគេនឹងអាចជឿទុកចិត្តបាន។ នៅត្រង់ចំណុចនេះ មានពុទ្ធដីកាមួយប្រយោគនៅមុនពេលព្រះអង្គ យាងចូលបរិនិព្វានថា *«ម្នាលអានន្ទ ធម៌ក្តី វិន័យក្តី ដែលតថាគតបានសម្តែងហើយ បញ្ញត្តិហើយ ដល់អ្នកទាំងឡាយ ព្រះធម៌ និង វិន័យនោះ លុះឥតពីតថាគតទៅ នឹងទៅជាគ្រូរបស់អ្នកទាំងឡាយហើយ។ តថាគតគឺជាព្រះពុទ្ធ មួយអង្គ ដែលតែងតែប្រៀនប្រដៅដល់អ្នកទាំងឡាយ តែឥឡូវនេះ តថាគតនឹងបរិនិព្វានហើយ»*[12]។

សរុបសេចក្តីមក ពុទ្ធិវិទ្យាសាស្ត្រមានលក្ខណៈសុក្រិត អាចឱ្យគេទុកចិត្តបាន ពីព្រោះវាជា ពុទ្ធិសួរដេញដោល រកហេតុ

---

១១ ញ៉ែម គឹមតេង "*ផ្លូវកណ្តាល*", វត្តមហាមន្ត្រី (ភ្នំពេញ), បោះពុម្ពលើកទី១និង២, ព.ស.២៥៦០ (គ.ស.២០១៦), ទំព័រ ១៨៥-១៩០

១២ ហ មណីចិន្តា, "*មគ្គទេសក៍ជីវិត*", អន្ទង់វិល, បោះពុម្ពលើកទី៣, ១៩៩៧, ទំព័រ ៤៣

រកផល មានការពិនិត្យសង្កេត និងបង្ហាញកស្តុតាងដោយការធ្វើពិសោធន៍ច្បាស់លាស់។ តែទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ បើមនុស្សនៅតែអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រប្រកបដោយ មហិច្ឆតាលោភលន់ ការរស់នៅរបស់មនុស្សនៅតែជួបគ្រោះថ្នាក់ ដែល នាំឱ្យគេមិនអាចជឿទុកចិត្តវាបានទេ។ គេត្រូវតែអភិវឌ្ឍវិទ្យាសាស្ត្រសុខុមាលភាពទៅតាមគោលការណ៍ទ្រឹស្តីរបស់ព្រះពុទ្ធ ទើបគេអាចជឿទុកចិត្តបាន។ តែទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ សមត្ថភាពក្នុងការយល់ដឹង និងសមត្ថភាពនៅក្នុងការប្រតិបត្តិរបស់មនុស្សនៅមានកម្រិត ហេតុនេះ ជំនឿវិទ្យាសាស្ត្រមិនអាចឱ្យគេជឿទុកចិត្តបានទាំងស្រុងឡើយ។

២.១.៣. វិចារណជំនឿ
(rational beliefs)

ការគិតពិចារណា ឬការវែកញែកហេតុផលគឺជាប្រភពនៃវិចារណពុទ្ធិ ហើយក៏ជាប្រភព មូលដ្ឋាននៃវិចារណជំនឿផងដែរ។ **លទ្ធិវិចារណញ្ញាណនិយម** (rationalism) យល់ថា គេអាចសម្រេចបានពុទ្ធិតាមរយៈ **ការគិតពិចារណា** (reasoning) ច្រើនជាងតាមរយៈ **បទពិសោធន៍ ឥន្ទ្រិយ**។ **អ្នកវិចារណញ្ញាណនិយម** (rationalists) អះអាងថា **ស្មារតី** មានកម្លាំងអាចយល់ដឹងបានពី **សច្ចភាព** (the truth) ដោយខ្លួនវា ពោលគឺ តាមរយៈការប្រើប្រាស់ **ទម្រង់ការវិចារណញ្ញាណជាក់លាក់** តែមួយប៉ុណ្ណោះ។ ទម្រង់ការ **វិចារណញ្ញាណនិយម** ធ្វើឱ្យមនុស្សមានលទ្ធភាពអាច ទទួលបាននូវ **ពុទ្ធិខ្ពង់ខ្ពស់បំផុតមួយ** ពោលគឺជា **ពុទ្ធិ** ដែលស្ថិតនៅក្នុងកាលៈទេសៈណាក៏មិនចេះខុស។ **ទម្រង់ការវិចារណញ្ញាណនិយម** អះអាងយ៉ាងមុតមាំថា **បទពិសោធន៍ឥន្ទ្រិយ** មិនអាចនាំ មកឱ្យមនុស្សនូវ **ពុទ្ធិត្រឹមត្រូវជាច់ខាត** ទៅតាមវិធីណាមួយនោះបានទេ។ នៅទីបំផុត មនុស្សត្រូវតែវិលទៅរក **អំណាចវិចារណញ្ញាណ** (reasoning faculty)របស់គេវិញដោយខានមិនបាន[13]។

វិចារណញ្ញាណនិយម ចែកចេញទៅជាពីរទម្រង់សំខាន់ៗ គឺ **ទម្រង់វិចារណញ្ញាណនិយមកម្រិតទាប** និង **ទម្រង់វិចារណញ្ញាណនិយមកម្រិតខ្ពស់**។ **ទម្រង់វិចារណញ្ញាណនិយមកម្រិតទាប** បង្រៀនថា **ស្មារតី** មានសមត្ថភាពយល់ដឹងពី **សច្ចភាពជាក់លាក់ផ្សេងៗ** អំពីសាកលលោក ដែលឥន្ទ្រិយរបស់យើងតែម្យ៉ាងមិនអាចផ្តល់ឱ្យបាន។ តែទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយក៏ **ទម្រង់វិចារណញ្ញាណនិយមកម្រិតទាប** នេះទទួលស្គាល់ពីវិភាគទានរបស់ឥន្ទ្រិយដូចជា ចក្ខុ, សោត, ឃាន, ជីវ្ហា, និងកាយវិញ្ញាណជាដើម ក្នុងការជួយឱ្យយើងសម្រេចបាននូវពុទ្ធិនេះ

---

[13] Richard H. Popkin and Avrum Stroll, *Philosophy Made Simple.* New York: Doubleday and Co., Inc., 1967, pp. 128-129.

ផងដែរ។ ឥន្ទ្រិយ និង បទពិសោធន៍ផ្សេងៗ របស់យើងបានរៀបចំឡើងដោយ **ស្មារតី** ឱ្យទៅជាប្រព័ន្ធខ្លឹមសារមួយមុន ពេលវាក្លាយទៅជាពុទ្ធិដែលស្ថិតនៅក្នុង **ទម្រង់បញ្ញត្តិ** (forms of concepts), **គោលការណ៍** (principles), និង **ច្បាប់** (laws)។ **ទម្រង់វិចារណញ្ញាណនិយមកម្រិតខ្ពស់** ជាទម្រង់ដែលមើលស្រាលលើ**វិភាគទាននៃបទពិសោធន៍ឥន្ទ្រិយ** ក្នុងការសម្រេចបានពុទ្ធិ។ ទម្រង់នេះអះអាងថា មនុស្សមានលទ្ធភាពអាចចាប់យក **ពុទ្ធិគ្មានទីបញ្ចប់** (unquestionable knowledge) បាន ដោយគ្មាន **ជំនួយពីបទពិសោធន៍ឥន្ទ្រិយ** ឡើយ។ ទម្រង់នេះជម្រុញយើងឱ្យជំនួស **ការគិតពិចារណាអនុមានញែក** (deductive reasoning) របស់យើង ដោយ **ការពិនិត្យសង្កេតខាងពិសោធន៍** (empirical observation) វិញ។ ការដែលធ្វើបែបនេះ យើងអាច «ឈានទៅទទួលយកប្រព័ន្ធ មួយដែលមាន **ភាពស៊ីសង្វាក់តក្កវិជ្ជា** (logical consistency) ក៏ប៉ុន្តែ វាមានចំណងទាក់ទងតិចតួចទៅនឹងពិភពដែលយើងរស់នៅៗក្នុងនោះ»[14]។

ការគិតពិចារណា ឬការវែកញែកហេតុផល គឺជាសមត្ថភាពរបស់មនុស្សដែលជាគុណជាតុ (attribute) តែមួយគត់របស់គេដែលរៀបចំខ្លួនគេឱ្យដាច់ដោយឡែកពីសត្វមានជីវិតដទៃៗ នៅក្នុង **ការស្គាល់** (knowing) និង **ការវិនិច្ឆ័យ** (judging) មនុស្សបានបង្ហាញពីសមត្ថភាពរបស់ខ្លួនចំពោះ «ច្បាប់កែប្រែមិនបាន (inexorable law) និងភាពមិនប្រែប្រួល នៃវិស័យរូបធាតុ (rigi-dity of the realm of matter)»។ ចំពោះ **ផ្លេតូ** **វិចារណញ្ញាណ** ជាផ្នែកព្រលឹងជាន់ខ្ពស់បំផុត។ វា **ឯកពជ្ឈ** និង **អមតៈ** ហើយវា[15]គឺជា **សម្បទានតែមួយគត់** ដែលជួយឱ្យមនុស្សមានលទ្ធភាពអាច ជ្រៀតចូលជ្រៅទៅក្នុង **ធម្មជាតិរបស់វត្ថុនានា** (the very nature of things) បាន។ **អ៊ែរីស្តូឋឹល** យល់ស្របគំនិតផ្លេតូចំពោះ **វិចារណញ្ញាណភាព** (rationality) នេះ ដោយលោកបន្ថែមថា វាគឺជា **សម្បត្តិដ៏មានតម្លៃ** (valued possession) របស់មនុស្សដែលធ្វើឱ្យពួកគេខុសប្លែកពីទម្រង់ សត្វដទៃទៀត។ អ្នកគាំទ្រចំពោះទស្សនៈវិចារណញ្ញាណ នេះអះអាងថា «មនុស្សត្រូវបានគេយល់ ជាចម្បងមកពី ***ទស្សនៈធម្មជាតិ*** *(the viewpoint of the nature)* និង ***លក្ខណៈពិសេសនៃកម្លាំងវិចារណញ្ញាណ*** *(uniqueness of rational powers)* របស់គេ។ **ស្មារតី** (mind) **គឺជាគោលការណ៍រួមដែលខុសប្លែកពីរូបកាយ»។** **រ៉ូប៊ិនសុន** (Robinson) ពោលថា៖

«គេចាត់ទុក **ស្មារតី** ជាជារបស់

---

១៤ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p. 57

១៥ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p. 38

និងជាឧបករណ៍ពិសិដ្ឋ (chief glory) របស់មនុស្ស ដែលធ្វើឱ្យមនុស្សមានលទ្ធភាពអាចដោះស្រាយចម្ងល់អរិយធម៌ (the wonders of civilization) សព្វយ៉ាងបានៗ គេអាចពិចារណារកហេតុផល ដែលសត្វដទៃទៀតមិនអាចធ្វើបាន ដោយហេតុដូច្នេះហើយទើបបានជាមនុស្សបង្កើត សាសនា, សិល្បៈ, ស្ថាប័ន, ការសាងប្រព័ន្ធទស្សនវិជ្ជា, និងទេវវិទ្យាដ៏មហិមាជាច្រើនឡើង, ទទួលបានពុទ្ធិអំពីពិភពលោកនិងភាវៈដទៃៗទៀត (inhabitants) ហើយនិងអាចស្វែងរកការបង្កើតថ្មីៗជាច្រើន ដើម្បីបិញ្ចឹមជីវិតដូចជា៖ ស្លៀកពាក់, ការការពារ, ការតុបតែង ហើយនិងដើម្បីធ្វើឱ្យខ្លួនគេសប្បាយរីករាយទៅតាមបែប ដែលគេមិនធ្លាប់ស្គាល់ចំពោះបុព្វបុរស ដែលមានអារ្យធម៌អនថយ (savage ancestors) របស់ពួកគេៗ ហេតុដូច្នេះ ស្មារតី មានលក្ខណៈអស្ចារ្យ និងសំខាន់ក្រៃលែង។[16]»

រ៉ូប៊ីនសុន បន្ថែមថា **ស្មារតីរបស់មនុស្ស បានវិវត្តន៍ទៅកាន់កម្រិតខ្ពស់បន្តិចម្តងៗ ជាងស្មារតីរបស់មនុស្សមុនៗ និងប្រកបដោយការរីកចម្រើនមិនទៀងទាត់**។ ហេតុដូច្នេះ **ដំណើរខួរក្បាល** (mental processes) គឺជាធាតុសំខាន់នៅក្នុង **អរិយធម៌** ហើយ **វិចារណញ្ញាណ** គឺជាមោទនភាព (the pride) និងជាភាពអស្ចារ្យ (glory) របស់មនុស្ស។

ចំពោះ **សក្រឹធីហ្ស** (Socrates), **ផ្លេថូ** (Plato) និង សាវ័ករបស់ពួកលោក **បញ្ញា** (intelligence) គឺជា **មូលដ្ឋានគ្រឹះនៃគុណធម៌របស់មនុស្ស**។ ការស្គាល់ពីអ្វីដែលត្រឹមត្រូវ គឺនៅមិនទាន់គ្រប់គ្រាន់ទេ ប៉ុន្តែគេត្រូវអនុវត្តវាទៀតទើបគ្រប់គ្រាន់។ **អវិជ្ជា** (ignorance) ផ្តល់ឱ្យមាន **បាបធម៌** (vice)។ ចំពោះទស្សនវិទូទាំងនេះ **គោលដៅនៃការខិតខំរបស់មនុស្ស និង អត្ថន័យនៃការរីកចម្រើន** «*គឺជាអភិវឌ្ឍន៍មុខងារ (functions) និង សមត្ថភាព (capabilities) របស់មនុស្ស ដោយរលូនតាមរយៈបរមានុភាព (supremacy) និង សុក្រិតភាពនៃវិចារណញ្ញាណ ដែលមាននៅក្នុងមនុស្សនិងសង្គម*។[17]»

ខាងក្រោមនេះគឺជាលក្ខណៈខុសប្លែកដទៃទៀតរបស់មនុស្សចំពោះសត្វដទៃ៖

បើទោះជាអ្នកវិទ្យាសាស្ត្រភាគច្រើន

---

១៦ James Harvey Robinson, "*Characteristics of Early Man,*" in Hoople and Others, *op. cit.,* p. 30

១៧ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p. 39

បានចាត់ទុក **មនុស្សជាផ្នែកមួយនៃលំដាប់ធម្មជាតិ ដែលមានរូប** ក៏ដោយ ក៏មនុស្សមានការខុសប្លែកគ្នា នៅក្នុងលក្ខណៈដែលថាពួកគេមានជីវិត ដែលធ្វើឱ្យខ្លួនគេខុសប្លែកពីសត្វមានជីវិតដទៃៗទៀតដែរ ហើយមនុស្សនេះឯង **មានកម្លាំងវិចារណញ្ញាណ** (reason power) ដែលរៀបចំខ្លួនគេឱ្យខុសប្លែកពីប្រភេទវត្ថុគ្មានជីវិតដទៃ ហើយ ពួកគេមានសមត្ថភាពពិចារណា ដែលរៀបចំខ្លួនគេឱ្យខ្ពស់ជាងសត្វដទៃទៀត។

លក្ខណៈផ្សេងទៀតដែលធ្វើឱ្យមនុស្សខុសពីទម្រង់សត្វខ្ពស់ៗដទៃទៀតនោះគឺ **លក្ខណៈសង្គម** (social), **វប្បធម៌** (cultural) និង **បញ្ញា** (intellectual)។ បើតាមរូបសាស្ត្រឥរិយាបថ របស់មនុស្សគឺឈរត្រង់ ដែលអាចជួយឱ្យគេប្រើដៃទាំងពីរបានដោយសេរី និងដោយប៉ិនប្រសប់នៅ ក្នុងការធ្វើការងារនានា[18]។ មនុស្សមានម្រាមដៃដាច់ៗនិងមានមេដៃអាចចាប់កាន់ ដែលធ្វើឱ្យគេមានលទ្ធភាពអាចចាប់កាន់វត្ថុនានាបាន។ មនុស្សមានដៃដែលអាចបត់បានដោយសេរី។ **សម្បទានពីធម្មជាតិ** (endowment) ដ៏មានតម្លៃបំផុតរបស់មនុស្សគឺមាន ខួរក្បាលនិងក្បាលធំ ហើយនិងប្រព័ន្ធសរសៃប្រសាទសាំញ៉ាំនិងមានការរៀបចំយ៉ាងខ្ពស់។ សម្បទានពីធម្មជាតិទាំងនេះធ្វើ ឱ្យមនុស្សចេះផ្លាស់ប្តូរនិងមានឥរិយាបថប៉ិនប្រសប់។

នៅក្នុង **លក្ខណៈវប្បធម៌**, **សង្គម**, និង **បញ្ញា** មនុស្សមានលក្ខណៈប្លែកៗជាច្រើនទៀតដូចតទៅ។

១- មនុស្សចេះប្រើភាសាសំណើ (a propositional language), ចេះបង្កើតឃ្លា, ប្រយោគ ហើយនិងចេះសន្ទនាគ្នា។

២- មានតែមនុស្សទេដែលចេះច្នៃប្រឌិត (inventive) ចេះបង្កើតឧបករណ៍ប្រើប្រាស់ និង ចេះបង្កើតម៉ាស៊ីន។

៣- មនុស្សគឺជាសត្វសង្គម និងនយោបាយ (a social and political creature) ដែល ចេះធ្វើច្បាប់ ចេះបង្កើតច្បាប់ទូន្មានខ្លួន (rules of conduct) ចេះសហប្រតិបត្តិការ គ្នានៅក្នុងក្រុមធំៗ។

៤- មានតែមនុស្សប៉ុណ្ណោះដែលមានការយល់ដឹងពីប្រវត្តិសាស្ត្រ និងមានប្រពៃណី វប្បធម៌ចម្រើន។

៥- មនុស្សចេះវាយតម្លៃសោភ័ណវិជ្ជា (aesthetic appreciation) ចេះបង្កើតសោភ័ណភាព និងចេះរីករាយ នឹងសោភ័ណនោះ។

---

[១៨] Venancio B. Ardales, *"Introductory text to philosophy,"* 2nd printing, New York, 1974 p.40

៦- មនុស្សស្គាល់ខុស, ស្គាល់ត្រូវ (sense of right and wrong) និងស្គាល់តម្លៃ គេជា សត្វមានសីលធម៌ និងមានមនសិការសីលធម៌ (ethical creature with a moral conscience)។

៧- មនុស្សគឺជាភាវៈមានសាសនា (religious being) ក្នុងន័យ ថា គេគោរពបូជា និង ចូលរួមប្រតិបត្តិពីធីបុណ្យ[19]។

សរុបសេចក្ដីមក វិចារណជំនឿ ជាជំនឿសុក្រិត ដែលទាំងអ្នកវិទ្យាសាស្ត្រ និងទស្សនវិទូជឿ ទុកចិត្តគ្រប់កាលៈទេសៈ នៅក្នុងការស្វែងរកសច្ចភាពនៅក្នុងជីវភាពរស់នៅប្រចាំថ្ងៃ។

នៅមាន (ត)

---

១៩ Venancio B. Ardales, "*Introductory text to philosophy,*" 2nd printing, New York, 1974 p. 41

.

គន្ថនិទ្ទេស

១. ស្នាដៃនិពន្ធជាភាសាខ្មែរ

- *ឆយ យីហ៊ាង, «ប្រវត្តិទស្សនវិជ្ជាបស្ចឹមប្រទេស, ប្រវត្តិទស្សនវិជ្ជាបូរាណសម័យក្រិក», សាកលវិទ្យាល័យភូមិន្ទភ្នំពេញ, ១៩៩៤។*

- *ជួនណាត វចនានុក្រមខ្មែរ រក្សាសិទ្ធិដោយវិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ, ២០០៨។*

-*ញ៉ៀម គឹមតេង "ផ្លូវកណ្ដាល", វត្តមហាមន្ត្រី (ភ្នំពេញ), បោះពុម្ពលើកទី១និង២, ព.ស.២៥៦០ (គ.ស.២០១៦)។*

- *ហ មណីចិន្តា, "មគ្គទេសក៏ជីវិត", អន្ទង់វិល, បោះពុម្ពលើកទី៣, ១៩៩៧។*

២. ស្នាដៃនិពន្ធជាភាសាបរទេស

- Cambridge Advanced Learner´s Dictionary, 3rd ed.

- Kant, Lectures on Logic in Nicholas Bunnin And Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, USA, First published, 2004.

- Nicholas Bunnin And Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, USA, First published, 2004.

- Richard H. Popkin and Avrum Stroll, *Philosophy Made Simple.* New York: Doubleday and Co., Inc., 1967.

- Venancio B. Ardales, *"Introductory text to philosophy,"* 2nd printing, New York, 1974.